

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОШТІВ ПІДРОЗДІЛІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

© Шуляр Р.В., Шуляр Н.В., 2008

Визначено пріоритети щодо формування дохідних статей бюджетів підрозділів вищих навчальних закладів. Запропоновано чинники, які необхідно враховувати під час розподілу позабюджетних коштів між підрозділами навчальних закладів з метою забезпечення конкурентоспроможних та сучасних освітніх послуг. Проведено оцінювання ваги позабюджетних коштів у статтях фінансування університетів в Україні. Запропоновано умови практичної реалізації системи розподілу позабюджетних коштів.

The priorities concerning formation of the profitable articles of the budgets of subsections of higher educational institutions are certain. The factors are offered, it is necessary to allow for which one at distribution of an extra-budgetary means between subsections of educational institutions with the purpose of maintenance of competitive and modern educational services. Is conducted estimations of weight of an extra-budgetary means in the articles of financing of universities in Ukraine. It is offered conditions of practical implementation of a system of distribution of extra-budgetary means.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Пріоритетним завданням конкурентоспроможного навчального закладу є надання якісних освітніх послуг. Якість освітніх послуг означає їх здатність задовольняти вимоги та очікування споживачів (студентів, їх батьків тощо). Відхилення від цього пріоритету неминуче призведе у певному часовому відрізку до характерного для багатьох закладів освіти відтоку абітурієнтів.

Надання якісних послуг – це насамперед практичне завдання, а не лише філософське трактування місії організацій. Тому такі можливості, а власне ресурсні можливості забезпечити якісну навчальну роботу у закладі освіти, доцільно розвивати через удосконалення фінансування діяльності окремих підрозділів. Цей шлях дасть змогу, по-перше, якнайкраще визначити пріоритети у потребах підрозділів (навчально-наукових інститутів, факультетів, кафедр тощо), по-друге, уникнути переоцінювання та недооцінювання окремих статей фінансування, і, по-третє, сформувати оптимальні шляхи розвитку навчального закладу з позицій інтегрованих та відокремлених підрозділів.

Практично в усіх навчальних закладах, враховуючи вимоги українського законодавства, практикується система, у якій з єдиного рахунку здійснюється розподіл коштів на потреби окремих підрозділів. Розподілу передують певне ієрархічне бюджетування, затвердження бюджетів, розроблення економічного обґрунтування доцільності певних витрат, тендерна діяльність тощо. Однак за практичного підходу до розподілу ресурсів між підрозділами, за рахунок послуг яких і формується певний бюджет, зокрема і бюджет комерційних коштів за платними освітніми, науковими, консалтинговими тощо послугами, виникає питання частки участі центральних органів університету у наданні таких послуг. Це, своєю чергою, впливає на характер розподілу як об'єктивний фактор. Крім того, слід відзначити суб'єктивний фактор – нерівномірну наповненість студентами-контрактниками окремих підрозділів (надалі у статті йтиметься лише про навчальні послуги, які надаються підрозділами ВНЗ). Суб'єктивність цього фактора слід пояснити подекуди необґрунтованим вибором абітурієнтами певних напрямків та фахових спрямувань вищої освіти. Вирішення питань розподілу та напрямків використання таких коштів і розглядає ця робота.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблемою. Фінансування освіти, як свідчить опрацьований нами актуальний дослідницький матеріал, нерозривно пов'язане з питанням автономізації ВНЗ та їх підрозділів. В українському освітньому законодавстві, зокрема у законі "Про вищу освіту", наявні положення, які можна трактувати як елементи університетської автономії [3]. Практика та відгуки керівників навчальних закладів свідчать, що вони є лише формальними деклараціями до практично діючих норм та підзаконних актів, але справа рухається дуже повільно. Автономні умови для ВНЗ та їх

запровадження суперечать великій кількості інших нормативних актів та реальній ситуації, адже відомим є той факт, що університети перебувають в організаційно-фінансовій залежності від державної влади різного рівня.

Логічним виходом з ситуації є теза про те, що слід спершу віднайти альтернативні від державних джерела фінансування і орієнтуватися на потреби та вимоги нового «інвестора» – споживача освітніх послуг. У зв'язку з цим актуальним для багатьох ВЗН у розвинутих країнах є така діяльність, як фандрайзинг. Фандрайзинг у широкому розумінні є комплексною системою заходів, які забезпечують пошук фінансових і матеріальних засобів, необхідних для реалізації некомерційних проектів [1]. Питання фінансування вищої освіти в радянські часи мало доволі однозначний характер, оскільки бюджет усіх ВЗН становили надходження з державних джерел. Із запровадженням принципів ринкової економіки вищі навчальні заклади отримали довгоочікувану самостійність – це також торкнулося матеріально-фінансової сфери, оскільки бюджетне фінансування помітно зменшилося [1]. А до пошуку альтернативних джерел отримання коштів далеко не всі були готові. Набір студентів для навчання “на комерційній основі” зняв проблему лише частково: чимало напрямків роботи ВЗН залишаються недостатньо підкріплені матеріально у зв'язку із згаданими вище суб'єктивними причинами. Ця теза підкріплюється статистичними даними про кількість комерційних студентів в першій десятці найбільш профінансованих урядом ВЗН (див. таблицю). Отже, постала проблема залучення до фінансування навчального процесу так званих “третіх джерел” (перше – бюджет, друге – плата за навчання, внесена студентами-контрактниками), актуальним стало оволодіння методикою і принципами фандрайзингу.

Обсяги фінансування ВЗН III і IV рівнів акредитації за січень–жовтень 2005 року (перша десятка)

№ з/п	Назва закладу	Обсяги фінансування (тис. грн.)	Приведений контингент студентів (осіб)			
			Усього	% бюджетних студентів	Бюджетні студенти	Контракт- ники
1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	113904,8	17316,0	11692,0	67,5	5624,0
2	Національний університет “Київський політехнічний інститут”	136346,2	31617,0	25359,0	80,2	6258,0
3	Національний університет “Львівська політехніка”	65663,8	18915,6	75,5	14280,2	4635,4
4	Національний технічний університет “ХПІ”	51437,3	19179,1	62,6	12002,2	7176,9
5	Національний авіаційний університет, м. Київ	42963,0	17860,6	43,2	7724,2	10136,4
6	Дніпропетровський національний університет	38073,1	12044,7	73,7	8877,6	3167,1
7	Харківський національний університет	37781,1	9731,4	68,2	6633,6	3097,8
8	Донецький національний технічний університет	37606,2	16939,2	63,4	10733,9	6205,3
9	Львівський національний університет імені Івана Франка	37560,7	15942,4	57,5	9173,4	6769,0
10	Донецький національний університет	32223,4	11477,1	55,8	6409,1	5068,0

(Джерело [5]).

Якщо навчальна діяльність ВЗН може в якийсь спосіб у певних обсягах донаповнити фінансові джерела, то наукова діяльність залишається доволі капіталомісткою і подекуди недооціненою. В Україні наявних обсягів бюджетного фінансування та залучених коштів недостатньо для здійснення наукових досліджень світового рівня у багатьох підрозділах науки (уся експериментальна фізика, нанофізика і нанотехнології, біотехнології тощо) [2]. У деяких розвинених країнах за різними оцінюваннями обсяги фінансування наукових досліджень, що забезпечують отримання результатів світового рівня у природничих науках, знаходяться в широкому діапазоні (від 200 тис. дол. США на рік на одного науковця і більше). В Україні для таких цілей цей показник може становити 15–50 тис. грн., відображаючи передусім зарплату,

нарахування та мінімальні витрати на забезпечення досліджень. Тому, очевидно, що з часом розвиток науки в університеті все дедалі більше залежатиме від позабюджетного фінансування [2].

Попри те, що протягом останнього десятиліття активно обговорюється й оцінюється вплив нових умов на діяльність університетів, – зокрема правових реформ, що ведуть до розширення автономії в аспекті структури управління університетами, управління людськими ресурсами та введення нових норм навчального процесу, питання наукових досліджень у зв'язку з університетською автономією залишаються ще не проробленими [4]. Дебати з питань проведення наукових досліджень та майбутнього їх розвитку активно ведуться, але вони у компетенції не лише університетів, коли йдеться про умови, що змінюються загалом у сфері наукових досліджень, механізмів фінансування, співвідношень приватного та державного фінансування. Отже, спроба пов'язати ці дискусії з питанням університетської автономії та досліджень, інакше кажучи – із роллю університетів як закладів для проведення досліджень та викладання, є непростим завданням [4].

Вивчення співвідношення між навчальним процесом і науковими дослідженнями та принципами фінансування університетів. Враховуючи органічний зв'язок між дослідженнями та навчальним процесом, традиційно вважалося, що фінансування університетів більшою мірою залежить від кількості студентів, ніж від виконуваних досліджень. Тому балансування сукупних коштів у рамках університету між науковими дослідженнями або навчальним процесом стає центральним питанням практично для усіх університетів Європи. При цьому більша частина коштів на дослідження надходить із зовнішніх джерел [4]. Університети дедалі частіше фінансуються в результаті виконання глобальних загальноєвропейських проектів. Водночас наголошується, що університети не повинні віддалятися від вирішення регіональних проблем, створюючи для себе додаткові “місцеві” джерела фінансування. Навпаки, їхня роль як регіональних навчально-наукових методологічних центрів повинна зростати [4].

Цілі статті. Метою роботи слід вважати: 1) пошук оптимальних з точки зору центральних органів університетів і їх підрозділів способів розподілу коштів з альтернативних до державного бюджету джерел; 2) напрацювання інструментарію для вивчення переваг та недоліків, загроз та можливостей розподілу та витрачання коштів за окремими напрямками. Теоретичні матеріали з запропонованих цілей підкріплено практичними спостереженнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання пошуку та використання альтернативних від державного бюджету джерел фінансування вищої школи завжди і у багатьох країнах є актуальними. Отримані від держави кошти на утримання закладів освіти, освітні програми у різних країнах різняться часткою у державному бюджеті. Так, у країнах Європи та у США ця частка становить менше ніж один відсоток. В країнах, які розвиваються, в тому числі і в Україні ця частка становить понад відсоток в середньому за останні 10 років. Однак не таємниця, що отримані на фінансування вищих навчальних закладів кошти покривають переважно лише витрати на оплату праці викладачів та допоміжного персоналу. Однак покращання умов праці на навчання студентів можливе, як правило, за рахунок інших джерел фінансування. Ці питання особливо гостро постають не в момент “заробляння” підрозділами університетів та інших вищих навчальних закладів коштів, а саме – в часи освоєння цих коштів на згадані потреби. Як свідчить практика, питаннями “справедливого” розподілу та належного використання “інших” коштів завжди активно займаються вищі керівні органи університетів. Позитивом є лише ті випадки, коли ці питання вирішуються з залученням до прийняття рішень усіх зацікавлених сторін. Не таємниця, що конфліктність фінансових питань має найвищий з-поміж інших тем рівень і вибуховість.

Потреба пошуку оптимальних з точки зору центральних органів університетів і їх підрозділів способів розподілу коштів з альтернативних до Державного бюджету джерел особливо актуалізується сьогодні, коли зростає вага і популярність вищої освіти. Цікавим є той факт, що про таку популярність в умовах низької народжуваності та зменшення населення країни через високу смертність та трудову міжнародну міграцію свідчить зростання набору в університети в останні роки. Окрім того, зростає набір на усі форми навчання і на другу вищу освіти. В країні дедалі популярним є отримання двох і більше фахових підготовок (дипломів). Виручені з цих джерел кошти активно підживлюють бюджетні статті університетів та дають можливість з впевненістю дивитися на покращання якості навчання студентів вже у найближчій перспективі навіть без збільшення державного фінансування.

Розділивши цілі статті на два напрямки, отримаємо дві частини однієї проблеми:

- 1) розподіл коштів між центральними органами університетів та їх підрозділами;
- 2) найбільш перспективні напрямки використання таких коштів підрозділами навчальних закладів.

Згідно з українським законодавством чисельність студентів, які навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб, і є найбільшим джерелом позабюджетних доходів університетів, не може перевищувати 50 % від усього спискового складу студентів. Загалом університети незалежно від джерел фінансування навчання студентів повинні забезпечувати належні умови їх перебування (навчання та проживання) на своїй території. Це, своєю чергою, ставить логічне питання про необхідний обсяг вилучених частин коштів з “комерційних коштів” навчально-наукових підрозділів. Сформувавши чітко питання, спробуємо навести найважливіші фактори, яке потрібно враховувати за такого розподілу фінансових ресурсів між підрозділами. До таких факторів належать:

- 1) фізична кількість студентів, аспірантів, докторантів, які навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб;
- 2) частка студентів, аспірантів, докторантів, які навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб, у списковому складі навчально-наукових підрозділів;
- 3) динаміка зростання чисельності студентів, аспірантів, докторантів, які навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб;
- 4) вартість та собівартість навчання та підготовки студентів у навчальних закладах.

Перший фактор є важливим з огляду на той факт, що за різної частки студентів-“комерційників” навчально-наукових підрозділів у загальній чисельності таких студентів в університеті виникає питання пропорційного фінансування більш та менш “популярних” серед студентів підрозділів. Врахувати структуру студентів, які навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб, у перерізі усіх підрозділів університетів за належного обґрунтування та рівних умов для усіх означає стимулювати підрозділи до здорової конкуренції шляхом покращання якості навчання. При цьому слід орієнтуватися на встановлення прямої залежності між часткою студентів підрозділу у чисельності студентів-комерційників навчального закладу загалом та обсягом коштів у розпорядженні підрозділу.

Враховуючи попередній фактор, слід врахувати і наступний – фактор різної частки студентів, адже підрозділи з більшою часткою студентів-комерційників потребують більшу матеріальну базу та підтримку університету для забезпечення навчально-наукового процесу. Тобто ідеться про обернену залежність між часткою студентів у підрозділах і обсягом коштів у розпорядженні підрозділу.

Третій фактор особливих коментарів не потребує, однак, як свідчить проаналізована нами практика, є вагомим стимулом для навчально-наукових підрозділів до збільшення залучених до навчання за комерційні кошти студентів шляхом реклами, роз’яснювальної роботи, інформування про успіхи та результати у навчальній та науковій роботі тощо.

Четвертий фактор є особливо визначальним, оскільки формує основу для встановлення вартості навчання для студентів. Вартість, своєю чергою, визначається як ринковим позиціонуванням, так і враховуючи собівартість підготовки фахівців. Логічний висновок щодо визначення обсягу коштів у розпорядженні підрозділу – це їх збільшення із зростанням вартості навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Врахування максимальної кількості чинників, які можуть вплинути на рішення університету під час розповіду позабюджетних коштів, не лише може зменшити конфліктність у самому ВНЗ з приводу додаткового фінансування окремих підрозділів. Доцільним є переведення питання щодо можливості виділення певних сум у доцільність та можливість їх освоєння окремими підрозділами. Адже з часом так звана гранична корисність кожної отриманої, добре профінансованої підрозділом гривні, може зменшуватися з позицій як працівників, так і студентів (споживачів). Формуючи продуману, справедливую та перспективну фінансову стратегію, керівникам ВНЗ доводиться стикатися з більш нагальними проблемами сьогодення, що може зменшувати їх увагу у перерізі майбутнього розвитку, який здатний забезпечити конкурентоспроможність закладу освіти на ринку освітньо-наукових послуг.

Перспективи подальших досліджень. Запропоновані у роботі підходи до розв’язання поставлених завдань зі зрозумілих причин не містять повного переліку альтернативних шляхів удосконалення системи фінансування освіти у цьому колі проблематики. Згадані питання потребують глибокого вивчення та дискусії, особливо з врахуванням наявного досвіду ВНЗ. Такий

ефективний науковий процес можливий за умови відкритого доступу до процесу формування бюджету держави, освіти та окремих начальних закладів, а також можливості публічного обговорення пріоритетів, врахування обґрунтованих думок усіх зацікавлених сторін.

1. Тренінг у рамках програми темпус / Міжнародні зв'язки ЗНТУ // <http://www.zstu.zaporizhzhе.ua/base/gazeta/gazeta04-07>.
2. Залюбовський І., Азаренков М., Камрич В. Університетська наука і вимоги часу // <http://www-gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?id=1281,1319,1,1,1,0>.
3. Васальський В.І. Автономія університету – крок до подальшої демократизації вищої освіти України // http://www.donnu.edu.ua/fsdp/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%80_8.htm.
4. Янковий В. Болонський процес: шляхом європейської інтеграції // <http://www.dt.ua/3000/3300/43204/>.
5. Аналіз фінансування по КПКВ 2201160 "Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації за січень–жовтень 2005 року // UkrINTEI

УДК 658.003 (075.8)

Г.І. Кіндрацька¹, А.Г. Загородній², М.С. Білик³
Національний університет „Львівська політехніка”

¹кафедра менеджменту організацій

²кафедра обліку та аналізу

³кафедра маркетингу і логістики

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: УПРАВЛІНСЬКИЙ ПІДХІД

© Кіндрацька Г.І., Загородній А.Г., Білик М.С., 2008

Досліджено проблеми інтерпретації змісту економічного аналізу, розроблено методичні підходи (елементний, функціональний, процесний) до структуризації та запропоновано тривимірну модель дослідження господарської діяльності суб'єкта господарювання з метою оцінки його поточного стану та обґрунтування стратегічних напрямів розвитку

Researches of problem of interpretation and division of economic analysis of enterprise are conducted in the article, directions of perfection of method are chosen, work out the model of economic analysis of enterprise with the purpose of estimation of his current status and development of strategic directions of development

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного функціонування суб'єкта господарювання в умовах трансформації економіки України потребує нових підходів до формування системи управління, адаптації її до нових умов. Успіх залежить від вміння підприємства пристосуватися до змін оточення, тому що головні передумови його діяльності як “відкритої” системи можуть бути закладені як всередині, так і поза ним. Докорінно змінюється психологія планування, тобто відбувається проходження шляху “від майбутнього до теперішнього”, а не від “минулого до майбутнього”, як це було прийнято у системі директивного планування. Важливого значення для реалізації цих процесів набуває економічний аналіз, який дає змогу об'єктивно оцінити діяльність підприємства, обґрунтувати управлінські рішення та проконтролювати їхнє виконання.

Зміна філософії управління зумовила об'єктивну необхідність модифікації економічного аналізу як функції управління, який взаємозв'язаний з іншими функціями управління, розвиває і вдосконалює їх, а також сам розвивається під впливом вимог інших функцій. Зміст економічного аналізу розкривається через призму його структуризації, тому науково обґрунтований розподіл економічного аналізу на складові має відповідати новій ідеології управління.